

Ν. Καζαντζάκη-Αδερφοφάδες και Ασκητική:

Ρομαντικός υπαρξισμός και υπερβατικό αδιέξοδο

του **Πάυλου Μουρουζίδη**

Μερικές βιογραφικές λεπτομέρειες

Ο Ν. Καζαντζάκης, μεγάλος τραγικός, ρομαντικός και αντιφατικός συγγραφέας, εκτός από μυθιστορήματα, έχει συγγράψει θεατρικά, φιλοσοφικά δοκίμια και πάμπολλα ταξιδιωτικά (μετεπαναστατική Ρωσία κ.α.). Ως ανταποκριτής εφημερίδων (Ακρόπολις, Ελεύθερος Λόγος, Καθημερινή), είχε πάρει συνέντευξη από τους δικτάτορες **Πρίμο ντε Ριβέρα** και **Μπ. Μουσολίνι**. Στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο κατετάγη εθελοντικά (!), γνώρισε τον **Ελ. Βενιζέλο**, τοποθετήθηκε στο πρωθυπουργικό γραφείο του και αργότερα διορίστηκε ως Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Περιθάλψεως (!). Ριζοσπαστικός και αφοριστικός, άτεγκτος ιδεαλιστής στο μεταίχμιο ρομαντισμού και υπαρξισμού, ο μεγάλος αυτός συγγραφέας αποτέλεσε μάλλον τραγική μορφή κυνηγού χιμαιρικών ιδεών.

Η υπόθεση του έργου

Η ιστορία στους **Αδερφοφάδες** τοποθετείται στον Κάστελο, ένα απομονωμένο, φανταστικό χωριό στα χρόνια του **Εμφυλίου**, μεταξύ **1948** και **1949**. Το χωριό βρίσκεται υπό τον έλεγχο του στρατού και πολιορκείται από τους αντάρτες. Ο ιερέας του, ο παπα-Γιάνναρος (εκπρόσωπος του καλού), στέκεται ανάμεσα στις δύο παρατάξεις και προσπαθεί να τις συμφιλιώσει• παρόλο που τον αγγίζει το κοινωνικό όραμα των ανταρτών, τον προβληματίζει η “βίαιη” συμπεριφορά τους καθώς και του γιου του, καπετάν Δράκου (εκπρόσωπου του κακού). Όταν οι αντάρτες μπαίνουν στον Κάστελο, παραβιάζοντας πρότερη συμφωνία με το διαμεσολαβητή παπά-Γιάνναρο, ο καπετάν Δράκος εκτελεί δώδεκα άτομα. Θεωρώντας τον εαυτό του υπεύθυνο για τον θάνατό τους, ο παπα-Γιάνναρος δηλώνει ότι θα γυρίσει όλα τα χωριά για να καλέσει τους χωρικούς να μην πιστεύουν ούτε τους «μαύρους» ούτε τους «κόκκινους». Ενώ απομακρύνεται, ο καπετάν Δράκος διατάζει και τον σκοτώνουν [2]...

A. Ο ρομαντικός ιδεαλισμός του Ν. Καζαντζάκη

Με μια γλώσσα μάλλον ασθμαίνουσα και ίσως πομπώδη (υπερβολική για τα σημερινά δεδομένα) μα καθηλωτική, ο Ν. Καζαντζάκης απηχεί έναν πολύ ευρύτερο κοινό που διεγείρεται από το κράμα πολυποίκιλων ρομαντικών, κοσμοθεωρητικών και υπαρξιστικών, αντιφατικών και μονίμως αλληλοσυγκρουόμενων ιδεών, εθνογραφικών έως εθνικιστικών, επαναστατικών και χριστιανικής κοινοκτημοσύνης. Οι έμπλεες πάθους ιδέες του έργου του είναι μάλλον ο κύριος λόγος για τη δημοτικότητα της ρομαντικής κοσμοθεωρίας του Ν. Καζαντζάκη, η οποία ανταποκρίθηκε στις ψυχολογικές ανάγκες ενός χειμαζόμενου κοινού μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο **ρομαντικός ιδεαλισμός** του συνταιριάζει την **αντισυμβατικότητα**, τον **αυθορμητισμό** και τις **εξεγερτικές διακηρύξεις** των νεανικών κινημάτων του '60 και '70, τα οποία μάχονταν την **τεχνολογία**, το **κατεστημένο**, τη **γραφειοκρατία** και τον **ορθολογισμό**.

Η φιλοσοφική διάσταση και οι κοσμοθεωρητικές πηγές του έργου του, διαφαίνονται καθαρότερα στην **Ασκητική** απ' ό,τι στους **Αδερφοφάδες**. Οι αντιθέσεις του έργου του, μπορούν να υπαχθούν σε μια ευρύτερη αντίθεση, αυτή του **είναι** και του **γίνεσθαι**, μιας διαρκούς ατομικής υπέρβασης των ορίων και δογμάτων (γίνεσθαι) ή στην επιστροφή σε έναν αρχέγονο, απλό και αντιορθολογικό (είναι) τρόπο ζωής (πάγιο ρομαντικό αίτημα). Το **είναι** στο έργο του Καζαντζάκη νοείται ως αναζήτηση του αυθεντικού και προϋποθέτει την επιστροφή στο αρχέγονο. Το **γίνεσθαι** (φιλοσοφικό-θεολογικό) συνδέεται με την πάλη, την ελευθερία, το ανοιχτό ενδεχόμενο και το απροσδιόριστο τέλος, εκφράζοντας τη διαρκή αναζήτηση και την υπέρβαση των ορίων. [3]

Β. Ανάμεσα σε μπερξονικό βιταλισμό και νιτσεικό μηδενισμό

Ο Καζαντζάκης παρακολουθούσε τις διαλέξεις του Γάλλου φιλοσόφου **Henri Bergson**, ενώ είχε υπόψιν του και το έργο του **Φρ. Νίτσε**. Η καζαντζακική κοσμοθεωρία, που κυρίως εκφράζεται στους **Αδερφοφάδες**, διακρίνεται από την **ασυμφιλίωτη διαμάχη μεταξύ νιτσεισμού και μπερξονισμού**. Η ζωή του ήταν ένας **ασταμάτητος αγώνας για την κατάκτηση της γνώσης και της «λύτρωσης»**. Μπροστά στην απογοήτευση των νεανικών του ιδανικών, ο Καζαντζάκης αγωνίζεται έκτοτε για νόημα σ' έναν παράλογο κόσμο. Τα τέσσερα αποφασιστικά βήματα που έκανε στην αναζήτησή του, μέσα στην πνευματική του αυτοβιογραφία **Αναφορά στον Γκρέκο**, τα συνοψίζει ως «Χριστός», «Βούδας», «Lenin» και «Οδυσσέας». Από τη **χριστιανική άσκηση για την επικράτηση του καλού πάνω στο κακό**, πέρασε στη **βουδιστική ταύτιση του καλού με το κακό**,

από εκεί αναζήτησε τη δημιουργία μιας νέας θρησκείας και ενός νέου κόσμου για τους ανθρώπους, κάτι που βρήκε στον **κομμουνισμό και τη μετεπαναστατική Ρωσία**. Τέλος, κατέληξε στη λατρεία του **ανθρώπινου αγώνα για χάρη του ίδιου του αγώνα**, ακόμη και χωρίς κανένα αντικειμενικό σκοπό και όφελος. Και έτσι επανερχόμαστε **στον μηδενισμό**, τον οποίο βρήκε στη **νιτσεική φιλοσοφία**. Παράλληλα, όμως, η **μπερξονική αισιοδοξία** διατηρείται.

«Πολεμούμε γιατί έτσι μας αρέσει, τραγουδούμε κι ας μην υπάρχει αυτί να μας ακούσει. Δουλεύουμε, κι ας μην υπάρχει αφέντης, σα βραδιάσει, να μας πλερώσει

το μεροκάματο μας. Δεν ξενοδουλεύουμε. Εμείς είμαστε οι αφέντες. το αμπέλι τούτο της Γης είναι δικό μας, σάρκα μας κι αίμα μας. Το σκάβουμε, το κλαδεύουμε, το τρυγούμε, πατούμε τα σταφύλια του, πίνουμε το κρασί, τραγουδούμε και κλαίμε, οράματα κι Ιδέες ανηφορίζουν στην κεφαλή μας. Σε ποια εποχή του αμπελιού σου έλαχε ο κλήρος να δουλεύεις; [1]

Συγκεκριμένα, η πίστη του Καζαντζάκη στη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου μετατρεπόταν σε προσωπική φιλοδοξία δημιουργίας μιας νέας θρησκείας, μια φιλοδοξία που άγγιζε τα όρια της μεγαλομανίας. [5]

Σύμφωνα με τον Καζαντζάκη, ο άνθρωπος πρέπει να συλλάβει αυτή την αγωνιώδη προσπάθεια της ζωτικής ορμής και να την ενισχύσει με τις δικές του δυνάμεις, με στόχο ένα ανώτερο, «**υπερανθρώπινο**» είδος. Αυτή την ορμή την ονομάζει «**θεό**». Ανώτατο σημείο της προετοιμασίας είναι το **να μην ελπίζουμε τίποτα**, καθώς **ούτε σκοπός και νόημα υπάρχει**. Όλοι οφείλουμε να ζούμε, να αγαπάμε, να αγωνιζόμαστε και να υπερβαίνουμε τον εαυτό μας, **μόνο και μόνο για τη χαρά του αγώνα**. Αυτός είναι και ο μόνος τρόπος **υπέρβασης και αποδοχής του θανάτου**, παλεύοντας ανυποχώρητα εναντίον έχοντας **επίγνωση της δεδομένης ήττας**. Αυτή είναι το περιεχόμενο της ανθρώπινης ελευθερίας, που μας ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα όντα. Αυτός είναι ο «**ηρωικός μηδενισμός**» που χαρακτηρίζει το έργο του [4]:

Πλήθος αποσπασμάτων δείχνουν μια εναγώνια και συνάμα απολαυστική **επίγνωση της επικείμενης θνητότητας**:

Στον τρύγο; Στα ξεφαντώματα; Όλα είναι ένα. Σκάβω και χαίρομαι όλον τον κύκλο του σταφυλιού, τραγουδώ μέσα στη δίψα και στο μόχτο μου, μεθυσμένος από το μελλούμενο κρασί. Κρατώ το γιομάτο ποτήρι και ξαναζώ το μόχτο του παππού και του προπάππου. Κι ο ιδρώτας της δουλειάς τρέχει κρουνός στο αψηλό καταμέθυστο κρανίο. Είμαι ένα σακί γιομάτο κρέας και κόκαλα, αίμα, ιδρώτα και δάκρυα, επιθυμίες και οράματα. Κυλιούμαι μια στιγμή στον αγέρα, πνέω, χτυπάει η καρδιά μου, ο νους μου φέγγει, και ξαφνικά η γης ανοίγει και χάνουμαι». [1]

Η **διαμάχη ανάμεσα σε μπερξονισμό και νιτσεικό μηδενισμό** εμφανίζεται συνεχώς:

«Δε ζητώ την αρχή και το τέλος του κόσμου. Ακολουθώ το φοβερό ρυθμό του και πάω. Αποχαιρέτα τα πάντα κάθε στιγμή. Στύλωνε τη ματιά σου αργά, παθητικά στο καθετί και λέγε: Ποτέ πια! Αγνάντευε γύρα σου: Όλα τούτα τα κορμιά που κοιτάς θα σαπίσουν. Σωτηρία δεν υπάρχει. Κοίταξε: Ζούνε, δουλεύουν, αγαπούν, ελπίζουν. Κοίταξε πάλι: Τίποτα δεν υπάρχει! Ανεβαίνουν από τα χώματα οι γενεές των ανθρώπων και ξαναπέφτουν πάλι στα χώματα. Σωριάζεται, πληθαίνει, ανεβαίνει ως τον ουρανό η αρετή κι η προσπάθεια του ανθρώπου. Πού πάμε; Μη ρωτάς! Ανέβαινε, κατέβαινε. Δεν υπάρχει αρχή, δεν υπάρχει τέλος. Υπάρχει η τωρινή τούτη στιγμή, γιομάτη πίκρα, γιομάτη γλύκα, και τη χαίρουμαι όλη». [1]

Οι βασικές φιλοσοφικές του επιρροές (Nietzsche, Bergson) **αλληλοσυγκρούονται** και ποτέ δεν καταλήγουν σε οριστικό λογικό συμβιβασμό [4].

Ο Καζαντζάκης υπήρξε ένας τραγικός, ένας δυστυχής που έζησε πολύ μες στον ψυχικό πόνο, στην άλυτη αντίθεση των εσωτερικών κοσμοθεωρητικών του συγκρούσεων των χιμαιρικών του ιδεών, ένας ουτοπικός, εγωκεντρικός κατά βάση (εφόσον υπερεκτιμά την προσωπική του περιπέτεια μέσα στη δίνη του κόσμου), «**έναν ακροβάτη πάνω απ' το χάος**», όπως αυτοχαρακτηρίζεται. Κάποιος που δεν μπόρεσε να ζήσει όπως θα ήθελε, σε διαρκή εσωτερική σύγκρουση με τον εαυτό και με τους γύρω του και πρόβαλε τις επιθυμίες του σε υπερανθρώπους και θεούς. [5] Η τραγική διάσταση της σύγκρουσης μας φέρνει στο νου την περίπτωση **Λιαντίνη**, του **Ε. Έσσε** και του **Β. Μπένγιαμιν**. Η άλυτη αντίθεση αυτών των συγκρούσεων είναι αναπόφευκτη και τραγική για όποιον αναζητεί υπερβατικές αλήθειες στο χώρο των ιδεών, ιδίως για τους τρυφερούς δυστυχημένους όπως ο μεγάλος δραματουργός Ν. Καζαντζάκης. Γιατί εν τέλει, η αναζήτηση της αλήθειας, δεν μπορεί να είναι εσωτερική υπόθεση και υπερβατική, στο χώρο των αφηρημένων ιδεών, αλλά έχει **πρωτίστως επιστημονική διάσταση**, την αποτύπωση της αντικειμενικής πραγματικότητας. Κι εφόσον η πρόσληψή της έχει την **υποκειμενική-ταξική διάσταση, δεν νοείται κάποια κατάκτηση καμίας απόλυτης αλήθειας**. Όλα αυτά τα γνωρίζει σαφώς μεν ο Καζαντζάκης, μετεωρίζεται δε συνεχώς, δέσμιος στη δίνη της παρακμής ενός κοινωνικοπολιτικού συστήματος, που μας οδηγεί σταθερά στον όλεθρο.

Σε μια περίοδο βαθιάς κρίσης (του πρώτου μισού του 20ου αιώνα), εκφραστής αυτής της κρίσης και ο ίδιος, πάσχιζε να διατυπώσει έναν νέο μύθο για τον άνθρωπο όταν οι παλιές παραδόσεις κλονίζονταν και χρεοκοπούσαν, και το μόνο που τελικά έκανε είναι ν' αποκαλύψει έναν «**ηρωικό**» μηδενισμό, πίσω από τον οποίο δεν διαφαίνεται παρά το αδιέξοδο του εικοστού αιώνα.

Σε κάθε περίπτωση, ο Καζαντζάκης υπήρξε και παραμένει ένας λογοτεχνικός γίγαντας. Και αν ο υπερβατικός του συλλογισμός κρίνεται αδιέξοδος, αυτό δεν αναιρεί τη μεγαλοσύνη του έργου του, το ότι αγγίζει την ανήσυχη ψυχή του σύγχρονου ανθρώπου. Και αυτό αποδεικνύει η επανέκδοση των σπουδαίων του έργων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- 1. Ν. Καζαντζάκη, Ασκητική, εκδ. Έθνος, 2014**
- 2. Ν. Καζαντζάκη, Αδερφοφάδες, εκδ.Καζαντζάκη**
- 3. Τζιόβας Δ.,Από το είναι στο γίνεσθαι, εφημερίδα Το Βήμα, 25/11/2008**
- 4. Μύρων Ζαχαράκης, Ο «φιλοσοφικός» Καζαντζάκης: ανάμεσα σε μπερξονικό βιταλισμό και νιτσεϊκό μηδενισμό, www.fractalart.gr, 24/10/2023**
- 5. Λιλή Ζωγράφου, Ο Ν. Καζαντζάκης, ένας τραγικός, εκδ. Γαβριηλίδη, 1989**

Πτολεμαΐδα, Πάσχα 2026

*Αφιερωμένο στη μνήμη της φιλόλογου μου, Γ. Γκουτζιαμάνη
και ιδιαίτερα στο Δάσκαλό μας, Δ. Βλαχοπάνο*